

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 14 februari 2024

Mål nr

T 3408-23

PARTER

Klagande

Svea Bank AB, 556158-7634

169 81 Solna

Ombud: Advokaterna MB, NR och DW

Motpart

Konsumentombudsmannen

Box 48

651 02 Karlstad

Företrädd av processråden EB, JN och IN

SAKEN

Förbud mot användning av avtalsvillkor

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Svea hovrätts, Patent- och marknadsöverdomstolen, dom 2023-04-13 i mål
PMT 13691-21

DOMSLUT

Högsta domstolen förklarar *att* den förseningsavgift som målet avser inte strider mot de tvingande reglerna i lagen (1981:739) om ersättning för inkassokostnader m.m., *och att* det villkor om förseningsavgift i kreditavtal med konsument som målet avser därför inte på den grunden är oskäligt enligt 3 § lagen (1994:1512) om avtalsvillkor i konsumentförhållanden.

Högsta domstolen undanröjer Patent- och marknadsöverdomstolens dom, utom i fråga om sekretess, och visar målet åter till den domstolen för fortsatt handläggning.

Frågan om rättegångskostnaderna ska handläggas i samband med att målet återupptas i Patent- och marknadsöverdomstolen.

Sekretessbestämmelsen i 36 kap. 2 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) ska fortsätta att vara tillämplig på uppgifter om Svea Bank AB:s affärs- eller driftförhållanden i patent- och marknadsdomstolens aktbilaga 31 och aktbilaga 37 s. 5 och Högsta domstolens aktbilaga 46 s. 17–19, aktbilaga 48 s. 15 och aktbilaga 49 s. 9 som har lagts fram vid Högsta domstolens förhandling inom stängda dörrar.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

Svea Bank AB har yrkat att Högsta domstolen ska

- ogilla Konsumentombudsmannens yrkande att Svea Bank AB, vid äventyr av vite, ska förbjudas att i kreditavtal med konsument använda avtalsvillkor med innebörden att den konsument som inte i rätt tid fullgör betalning av kapital, ränta eller avgifter förpliktas att betala en förseningsavgift, eller att använda avtalsvillkor med väsentligen samma innebörd,
- befria Svea Bank AB från skyldigheten att ersätta Konsumentombudsmannen för kostnader i patent- och marknadsdomstolarna, och
- förplikta Konsumentombudsmannen att ersätta Svea Bank AB för rättegångskostnader i samtliga instanser.

Konsumentombudsmannen har motsatt sig ändring av Patent- och marknadsöverdomstolens dom förutom i den del som gäller vitets storlek, där Konsumentombudsmannen begärt att Högsta domstolen ska höja vitesbeloppet.

Konsumentombudsmannen har yrkat ersättning för sin rättegångskostnad i Högsta domstolen.

Konsumentombudsmannen har – för det fall att förstahandsgrunden ogillas – yrkat att målet återförvisas till Patent- och marknadsöverdomstolen för prövning av andrahandsgrunden.

Svea Bank AB har motsatt sig att målet återförvisas.

DOMSKÄL

Bakgrund

1. Konsumentombudsmannen väckte i Patent- och marknadsdomstolen talan mot Svea Bank AB (Svea) och yrkade att Svea – vid äventyr av vite och med stöd av 3 § lagen (1994:1512) om avtalsvillkor i konsumentförhållanden – skulle förbjudas att i kreditavtal med konsument använda avtalsvillkor med innebörden att den konsument som inte i rätt tid fullgör betalning av kapital, ränta eller avgifter förpliktas att betala en förseningsavgift, eller att använda avtalsvillkor med väsentligen samma innebörd.
2. Som grund för yrkandet åberopade Konsumentombudsmannen att avtalsvillkoret är oskäligt eftersom det strider mot tvingande bestämmelser i lagen (1981:739) om ersättning för inkassokostnader m.m. samt, i andra hand, att avtalsvillkoret är oskäligt eftersom det, till nackdel för konsumenten, rubbar balansen mellan parternas skyldigheter enligt avtalet. Det villkor som Konsumentombudsmannen vände sig mot lyder enligt följande.

Dröjsmålsränta och förseningsavgift

Om betalning av kapital, ränta eller avgifter inte fullgörs i tid, ska Låntagaren betala en särskild årlig dröjsmålsränta på det förfallna beloppet tills betalning sker. På belopp som inte förfallit fortsätter den vanliga räntan att löpa. Dröjsmålsräntan beräknas efter den för lånet gällande räntesatsen jämte ett tillägg av fem procentenheter eller, när hela krediten förfallit, en procentenhet. Jämte dröjsmålsränta enligt ovan utgår även förseningsavgift med belopp som Svea vid varje tid allmänt tillämpar.

Förseningsavgiften har under lång tid varit 120 kronor.

3. Patent- och marknadsdomstolen ansåg att villkoret om förseningsavgift strider mot inkassokostnadslagen och därför är oskäligt. Domstolen biföll Konsumentombudsmannens talan och bestämde vitesbeloppet till 2 000 000 kronor.

4. Patent- och marknadsöverdomstolen har fastställt Patent- och marknadsdomstolens domslut.

Prejudikatfrågan

5. Prejudikatfrågan är om villkoret om förseningsavgift strider mot de tvingande reglerna i inkassokostnadslagen och därför är oskäligt enligt 3 § avtalsvillkorlagen.

Avtalsvillkorlagen

6. Avtalsvillkorlagen gäller avtalsvillkor som näringsidkare använder när de erbjuder varor, tjänster eller andra nyttigheter till konsumenter (1 §). Om ett avtalsvillkor som faller inom lagens tillämpningsområde med hänsyn till pris och övriga omständigheter är oskäligt mot konsumenten, får näringsidkaren enligt 3 § förbjudas att i framtiden i liknande fall använda samma eller väsentligen samma villkor, om förbudet är motiverat från allmän synpunkt eller annars ligger i konsumenternas eller konkurrenternas intresse.

7. Genom 3 § genomförs artikel 7.1 i avtalsvillkorsdirektivet.¹ Enligt den artikeln ska medlemsstaterna se till att det i konsumenternas och konkurrenternas intresse finns lämpliga och effektiva medel för att hindra fortsatt användning av oskäliga villkor i avtal som näringsidkare sluter med konsumenter. Artikeln ska läsas tillsammans med artikel 6.1, enligt vilken

¹ Rådets direktiv 93/13/EEG av den 5 april 1993 om oskäliga villkor i konsumentavtal.

medlemsstaterna ska föreskriva att oskäligen villkor som används i avtal som en näringsidkare sluter med en konsument inte är bindande för konsumenten.

8. I de nämnda artiklarna anges inte vad ett oskäligt avtalsvillkor är utan detta behandlas i artikel 3. Ett villkor som inte har varit föremål för individuell förhandling ska anses vara oskäligt om det i strid med kravet på god sed medför en betydande obalans i parternas rättigheter och skyldigheter enligt avtalet till nackdel för konsumenten. Artikel 3 hänvisar även till en bilaga, den så kallade grå listan, vilken innehåller en vägledande, inte uttömmande, uppräkningslista av villkor som kan anses oskäligen.

9. Vissa slags avtalsvillkor är mer eller mindre regelmässigt att anse som oskäligen. Det gäller bl.a. avtalsvillkor som strider mot tvingande bestämmelser i lag (se ”Mobilförsäkringen” NJA 2020 s. 1025 p. 13 med hänvisningar).

10. När ett avtalsvillkors skälighet ska prövas med tillämpning av marknadsrättsliga regler handlar det med nödvändighet om en allmän bedömning där enskilda förhållanden kommer mer i bakgrunden jämfört med en prövning enligt civilrättsliga regler (jfr ”Mobilförsäkringen” p. 12 med hänvisningar).

Strider förseningsavgifter mot tvingande regler i inkassokostnadslagen?

Inkassokostnadslagens uppbyggnad

11. Inkassokostnadslagen syftar till att ge borgenärer skälig ersättning för kostnader för åtgärder som föranletts av en gäldenärs betalningsdröjsmål och till att skydda gäldenären mot överdrivna ersättningsanspråk för inkassokostnader. I förarbetena påpekas bl.a. att det ligger i skuldförhållandets natur att en borgenär visar någon aktivitet för att få betalning till stånd och själv svarar för en del av kostnaderna för detta. När lagen infördes i början av 1980-

talet ersatte den tidigare gällande regler om att borgenärens kostnader för inkassoåtgärder kunde ersättas som rättegångskostnad. (Jfr prop. 1980/81:10 s. 93 ff.)

12. Inkassokostnadslagen innehåller regler som anger i vilken utsträckning en gäldenär är skyldig att ersätta en borgenärs kostnader ”för åtgärder som syftar till att få gäldenären att betala en förfallen skuld” (se 1 § första stycket). Den innehåller också särskilda regler om en näringsidkares rätt till förseningsersättning från en gäldenär som inte är konsument (se 1 § andra stycket, jfr 4 a §; Högsta domstolen återkommer till betydelsen av den särskilda regleringen i p. 21 och 22).

13. Lagen är indispositiv i fråga om gäldenärens skyldigheter att ersätta sådana kostnader som omfattas av lagen enligt 1 § första stycket. Avtalsvillkor är alltså ogiltiga om de innebär att gäldenären – i större utsträckning än vad som följer av lagen – är skyldig att ersätta borgenärens kostnader för åtgärder som syftar till att få gäldenären att betala en förfallen skuld. (Se 6 § första stycket.)

14. Reglerna innebär:

- att en gäldenär, under vissa förutsättningar, är skyldig att ersätta kostnader för skriftlig betalningspåminnelse, kravbrev och amorteringsplan (se 2–4 §§), samt
- att gäldenären inte är skyldig att ersätta kostnader för någon annan åtgärd som borgenären vidtagit för att få gäldenären att betala en förfallen skuld (se 5 § första stycket).

Reglerna hindrar dock inte att gäldenären kan vara skyldig att på annan grund än inkassokostnadslagen ersätta kostnader för mer omfattande förhandlingar för att lösa en tvist om en fordran (se 5 § tredje stycket).

15. Lagen innehåller alltså en reglering av gäldenärens skyldighet att ersätta borgenärens kostnader för sådana åtgärder som syftar till att förmå gäldenären att betala en förfallen skuld. Enligt sin uppbyggnad och ordalydelse är regleringen uttömmande. Emellertid är det klart att den kan vara uttömmande endast inom sitt tillämpningsområde. Den reglerar alltså inte vilka andra villkor som en gäldenär och en borgenär kan komma överens om. Exempelvis träffar den inte avtalad ersättningsskyldighet för betalningsaviseringar, bokföringsavgifter eller andra sådana typer av avtalade ersättningar som avser åtgärder hänförliga till skulder som inte har förfallit till betalning (jfr a. prop. s. 97).

16. En avgörande fråga när det gäller den grund som Konsumentombudsmannen har åberopat i första hand blir därför om förseningsavgifter omfattas av inkassokostnadslagens tillämpningsområde.

Närmare om inkassokostnadslagens tillämpningsområde

17. Som framgått bygger lagstiftningen på att en distinktion kan göras mellan ersättningar som omfattas av lagens tillämpningsområde – dvs. ersättningar som avser kostnader för åtgärder som syftar till att få gäldenären att betala en förfallen skuld – och sådana ersättningar som inte gör det. Samtidigt innebär utformningen av 1 § att gränsen är oklar mellan å ena sidan kostnader som omfattas av lagen och som borgenären inte kan ta ut ytterligare ersättning för och å andra sidan kostnader som faller utanför tillämpningsområdet och där parterna kan avtala om gäldenärens ersättningsskyldighet.

18. I förarbetena anges att de kostnader som lagen omfattar i praktiken är kostnaderna för enkla betalningspåminnelser samt för krav och uppgörelser om amorteringsplaner och andra rutinmässiga åtgärder i anslutning därtill, såsom samtal och korrespondens med gäldenären. Däremot anges att lagen inte reglerar kostnader för mer omfattande förhandlingar för biläggande av en tvist om en fordran eller kostnader som avser rättsliga förfaranden eller exekutiva åtgärder; ett undantag som delvis täcker sådana kostnader har tagits in i lagtexten. Förarbetena bygger också på tanken att lagen inte heller omfattar andra kostnader för åtgärder som kan tas ut som rättegångskostnad såsom ansökningsavgift, ombudskostnad m.m., men något sådant undantag finns inte i lagtexten. (Jfr a. prop. s. 97 ff. och 157 ff.)

19. Inte heller beträffande dröjsmålsränta finns något undantag, trots att dröjsmålsränta åtminstone delvis måste antas syfta till att täcka borgenärens kostnader för åtgärder som vidtas för att få gäldenären att betala.

20. Till detta kommer att förarbetena inte innehåller några närmare överväganden om hur man ska se på förseningsavgifter som utgår schablonmässigt vid betalningsdröjsmål, trots att det hade legat nära till hands.

21. Ytterligare oklarhet om tillämpningsområdet har uppstått genom att det i lagen har införts särskilda regler som ger en borgenär rätt till förseningsersättning i förhållanden mellan näringsidkare eller mellan näringsidkare och myndighet eller annat offentligt organ (se 4 a §).

22. Vid tillkomsten av 4 a § infördes ett andra stycke i 1 §. Där anges att det i lagen ”också” – dvs. vid sidan av de regler som gäller en gäldenärs skyldighet att ersätta en borgenärs kostnader för åtgärder som syftar till att få gäldenären att betala en förfallen skuld – finns bestämmelser om en gäldenärs

skyldighet att i vissa fall betala förseningsersättning till borgenären. Denna beskrivning av lagens tillämpningsområde kan svårligen förstås på annat sätt än att sådan förseningsersättning som nämns i 1 § andra stycket är något annat än sådan ersättning för kostnader som avses i paragrafens första stycke.

23. I sammanhanget kan det, även om det inte har någon avgörande betydelse för hur inkassokostnadslagen ska tolkas, finnas skäl att notera 19 a § andra stycket konsumentkreditlagen (2010:1846) om förbud mot förseningsavgifter vid högkostnadskrediter. Uppenbarligen utgick lagstiftaren i det ärendet från att förseningsavgifter inte omfattades av inkassokostnadslagens tillämpningsområde och att det därför fanns anledning att införa en särskild reglering om detta i konsumentkreditlagen (se prop. 2017/18:72 s. 22).

Förseningsavgifter

24. Frågan är om det kan anses att ett avtalsvillkor av det aktuella slaget omfattas av lagens tillämpningsområde. Avtalsvillkoret är inte individuellt anpassat till varje enskilt låneavtal. Bedömningen av om det faller inom lagens tillämpningsområde – dvs. om den avtalade avgiften avser att ersätta kostnader för en borgenärs åtgärder som syftar till att få gäldenären att betala en förfallen skuld – bör därför göras enligt en allmän bedömning och på objektiva grunder (jfr p. 10 och ”Partneravtalet” NJA 2015 s. 741 p. 9 och 10).

25. Skyldigheten att betala avgiften avtalas redan i samband med att krediten tas och den är inte kopplad till, eller beroende av, att borgenären vidtar några åtgärder eller har några kostnader i det särskilda fallet. Avgiften ger typiskt sett gäldenären ett extra incitament att betala i tid och har därmed en handlingsdirigerande funktion.

26. Det kan dock antas att en försenad betalning ofta för med sig vissa åtgärder från borgenärens sida. Till någon del kan den aktuella förseningsavgiften därmed antas syfta till att täcka olika typer av kostnader som kan uppstå på grund av betalningsdröjsmålet. Men till skillnad från sådana ersättningar som avses i 2 och 3 §§ inkassokostnadslagen förutsätter förseningsavgiften inte att någon konkret åtgärd vidtas av borgenären.

Samlad bedömning

27. Sammantaget får det – med beaktande av att utgångspunkten är att avtalsfrihet råder och mot bakgrund av de oklarheter som finns kring lagens tillämpningsområde – anses föra för långt att utan tydligt stöd låta förseningsavgifter av det aktuella slaget omfattas av inkassokostnadslagen. Avgifter av detta slag träffas följaktligen inte av de tvingande reglerna i lagen.

28. En annan sak är att inkassokostnadslagens tillämpningsområde medför en svårförklarlig avgränsning av skyddet för gäldenärer, bl.a. eftersom gäldenärer som är konsumenter inte har rätt till avräkning av förseningsavgiften på det sätt som näringsidkare har vad gäller förseningsersättning enligt 5 § andra stycket inkassokostnadslagen. Detta är emellertid frågor som bör hanteras av lagstiftaren. I sammanhanget kan noteras att det pågår lagstiftningsarbete på området (se SOU 2023:38).

Bedömningen i detta fall

29. Av vad som sagts i det föregående följer att förseningsavgifter av aktuellt slag inte omfattas av inkassokostnadslagens tillämpningsområde. Det villkor om förseningsavgift som Svea tillämpar står följaktligen inte i strid med de tvingande reglerna i den lagen.

30. Eftersom villkoret om förseningsavgifter inte strider mot tvingande bestämmelser i inkassokostnadslagen, är det inte på den grunden oskäligt enligt 3 § avtalsvillkorslagen.

31. Konsumentombudsmannen har i andra hand åberopat att förseningsavgiften förskjuter balansen mellan borgenär och gäldenär vad gäller deras rättigheter och skyldigheter på ett sådant sätt att avgiften på den grunden kan anses oskälig enligt 3 § avtalsvillkorslagen. Denna grund har inte prövats av Patent- och marknadsdomstolen och inte heller av Patent- och marknadsöverdomstolen. Grunden bör inte först prövas av Högsta domstolen. Målet bör därför visas åter till Patent- och marknadsöverdomstolen.

I avgörandet har deltagit justitieråden Gudmund Toijer, Agneta Bäcklund, Petter Asp (referent, särskilt yttrande), Christine Lager och Margareta Brattström (särskilt yttrande)
Föredragande har varit justitiesekreteraren Cecilia Andgren

SÄRSKILT YTTRANDE

Justitieråden Petter Asp och Margareta Brattström tillägger för egen del följande.

Det finns i anslutning till avgörandet anledning att notera att inkasso-kostnadslagens nuvarande utformning är otillfredsställande på flera punkter. Till att börja med kan framhållas det som återspeglas i huvuddelen av domskälen, nämligen att det är olyckligt att de tvingande reglernas innebörd har gjorts beroende av lagens tillämpningsområde samtidigt som tillämpningsområdet (jfr 1 § i inkassokostnadslagen) är allt annat än klart avgränsat. Vidare är det tydligt att regleringen i sin nuvarande utformning innebär att det skapas inte obetydliga möjligheter för borgenären att på olika sätt kringgå lagens reglering och därigenom erhålla kostnadstäckning från gäldenärer som hamnat i dröjsmål i större utsträckning än vad som avsetts vid införandet av inkassokostnadslagen (jfr p. 11 i avgörandet). Slutligen kan också här (jfr p. 28 i avgörandet) framhållas att det av uppenbara skäl är märkligt att den begränsningsregel som har införts i 5 § andra stycket (och som innebär att en gäldenär som betalar förseningsersättning enligt 4 a § är skyldig att ersätta andra kostnader enligt lagen bara till den del den sammanlagda ersättningen överstiger förseningsersättningen) är tillämplig i förhållanden mellan näringsidkare samtidigt som det inte finns någon motsvarande begränsning i förhållandet mellan en näringsidkare och en konsument. Allt detta är emellertid frågor som bör hanteras av lagstiftaren.
